

Türk Muhaddis Moğultay'ın Aşka Dair Eseri İle “Kim Aşık Olur ve Sabrederse Allah Onun Günahlarını Affeder ve Cennetine Koyar.” Hadisini Savunması*

İbrahim TOZLU*

Özet-Bahrî Memlûkler devri hadis tarihinin önemli zamanlarındanır. Türk muhaddis Moğultay b. Kılıç'ın (762/1361) aşka dair yazmış olduğu eser, tasavvufî çevrelerinde üzerinde önemle durduğu “Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar”hadisini savunmayı esas almaktadır. Bu makalede müellifin kimlik bilgileri verildikten sonra eseri“*el-Vâdihu'l mübin*”in muhtevası ve onu etkileyen çalışmalar ile yazılma gayesi olan aşka dair hadisin tahlili yapılacak; ayrıca müellifin söz konusu hadisi, hadis kriterleri açısından nasıl savunduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Türk, Muhaddis, Moğultay b. Kılıç, el-Vâdihu'l-Mübin, Âşık, Şehid

Abstract-Defense Of Hadith “One Who Falls In Love But Keeps It As A Secret And Dies As A Martyr” Based On A Work On Love By Turkish Hadith Expert Moğultay-Bahriyya Mamelukes era is one of the most important times for hadith history. The work written by Turkish hadith expert Moğultay b. Kılıç (762/1361) on love is basedon the defense of hadith “One who falls in love but keeps it as a secret and dies as a martyr,” which is also emphasized in sufism circles. In this article, the content of the book “ el-Vâdihu'l mübin”, the works it was affected by and the hadith which it aims to defend are analyzed after identify of the author is given. Besides, this study discusses how the author defends the mentioned hadith in terms of hadith criteria.

Key Words: Mamelukes, Turkish, Hadith Expert, Moğultay B. Kılıç, El-Vâdihu'l-Mübin, Lover, Martyr

Giriş

İbn Hacer; Türk muhaddis Moğultay b. Kılıç'ın (762/1361) muhalifi Halîl b. Keykeldî el-Alâî'nin (761/1360), 734/1334 yılında oğlu ile beraber Kahire'ye geldiğini zikreder.¹ el-Alâî, Şam bölgesi hadis alimlerinden olup, aralarında

* Bu makale, *Moğultay b. Kılıç (ö.762/1361) ve Hadis İlimindeki Yeri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011) adlı doktora tezinden hazırlanmıştır.

* Dr, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

¹ Safedî, *A'yânu'l-asr*, V, 434; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 216

Moğultay İbn Teymiyye (728/1228), Cemâleddin el-Mizzî (742/1341) gibi hocaları ile Zehebî (748/1347) gibi alimlerin de bulunduğu birçok âlimden ilim alan bir muhaddistir.²Bu makalede Moğultay ile el-Alâî arasında söz konusu edeceğimiz irtibat, aynı zamanda “*el-Vâdîhu'l mübin*”in ilmi değerini de ortaya koymaya sebep olacaktır. Nitekim el-Alâî, Mısır çarşısında satılmakta olan Moğultay’ın adı geçen eserini görünce tenkit etmiş ve Hazreti Aişe’nin (r.a) şahsında aşka dair verilen bilgilerin hatalı olduğunu iddia etmiştir.

el-Alâî, Moğultay’ın kitabını inceleyip, muhtevası hakkındaki görüşlerini devrin kâdî’l-kudât’ı Muvaffakuddin Ebû Muhammed b. Ebû Abdullah Makdisî Hanbelî’ye (769/1367) bildirir. Tabi ki bu sıradan bir şikayet değil, aynı zamanda ilmî bir tespittir. Gerçi kâdî’l-kudât’ın sert bir yapısı vardır. Bir kimseyi tek bir sözünden dolayı tevkif ettirebilmektedir. Moğultay’ı söz konusu edilen eseri ile beraber huzuruna davet eder. Moğultay, kâdının huzurunda eserin rivayet tarikleri ile birlikte sahih olduğunu kabul ettiğini söyler. Bunun üzerine kâdî, Moğultay’ı tereddüt etmeden tevkif ettirir ve eserinin toplatılmasına hükmeder.³ Ancak bir müddet sonra Moğultay, Melikün-Nâsir Muhammed b. Kalavun döneminin ilmiyle amil, soyu İbrahim b. Edhem’e kadar uzanan Emir Bedreddin Canikli b. Muhammed Bâba’nın (746/1345)⁴ aracılığı ile serbest bırakılır.⁵

I- Müellifin Kimlik Bilgileri

Kaynaklarda Ebû Abdullah Alâuddin Moğultay b. Kılıç b. Abdullah Bekcerî el-Hukrî şekliyle tanıtılan müellif, hadis ilminde çalışmaları ile temayüz etmiş hadis hafızı, devrinin imamı ve neseb ilminin önemli şahsiyetlerindendir.⁶ Bahrî Memlûkler devrinde Kahire’de yaşamıştır. 689/1290 yılında Kal’atü’l-Cebel’de dünyaya gelmiştir. Hanefi mezhebine mensuptur.⁷ Adı kaynaklarda “Muğaltay”⁸; “Muhammed Muğaltay veya Alâuddin Ali

² Başaran, Selman, “*Alâî*”, DİA, II, 332

³ Makrizî, *el-Mukaffa’l-kebir*, IV, 119

⁴ Makrizî, *el-Mukaffa’l-kebir*, III, 75

⁵ Safedî, *A’yânü’l-asr*, V, 434; İbn Hacer, ed-Dürerü’l-kâmine, IV, 216

⁶ Safedî, *A’yânü’l-asr*, V, 433; İbnü’r-Râfi’, *el-Vefeyât*, II, 243; İbn Hacer, ed-Dürerü’l-kâmine, IV, 215; *Lisanü’l-mizan*, VII, 15; İbn Kutluboğa, *Tacüt-terâcim*, s. 269; İbn Fehd, *Lahzu’l-elhâz*, s. 133; Suyûtî, *Zeylî tabakâti’l-huffaz*, s. 365; *Tabakatü’l-huffaz*, 538; İbnü’l-İrâkî Ebû Zür’a, *Zeyl ale’l-iber*, I, 71-73; Bağdatlı, *Hediyetü’l-arifin*, VII, 413 (8174); İbnü’l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 337; Şevkânî, *el-Bedrü’t-tâli*, II, 312; Kehhâle, *Mucem*, XII, 313

⁷ İbn Tağriberdî, *Menhelü’s-sâfi*, XI, 256; İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 268

⁸ Suyûtî, *Tabakâti’l-huffaz*, s.538; Zirikli, *el-A’lâm*, VII, 275;

Muğaltay"⁹, "Muğlatay"¹⁰ şeklinde de geçmektedir. "Kılıç" olan baba adını ise nadir de olsa "Kalîc" veya "Kulîc" şeklinde ifade edenler olmuştur.¹¹ Talebesi Irâkî'nin (806/1404) "hadis ilminde şeyh, imam hatta muhaddislerin şeyhi ve hadiste meşhur eserlerin de sahibi"¹² dediği ve İbn Kutluboğa'nın (879/1474) "Devrinin hadis imamı, asrının ise hadis hafızı"¹³ olarak tanıttığı Moğultay'ın, vefat tarihinin 762/1361 yılı olduğunda kaynaklar hemen hemen ittifak halindedir.¹⁴

II- el-Vâdîhu'l-Mübîn Adlı Kitabı

Moğultay'ın "el-Vâdîhu'l-mübîn fî zikri men üstüşhide mine'l muhîbbîn" adlı çalışması, "Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar." mealindeki hadisin esas alındığı aşka dair bir kitabıdır. Söz konusu rivayetin, makalede ayrıca ele alınacağı gibi kimi muhaddisler tarafından sahih görülmezken, devrin hadis hafızı sıfatıyla Moğultay tarafından savunulması oldukça manidardır.¹⁵ Bu bakımdan hadisin tahlil edilmesi, Moğultay'ın nesep ve ricalu'l-hadis konusunda durumunu tespit etmekte önemli olacaktır.

A- Muhtevası

Kitap iki bölümden meydana gelir. Birinci bölümde Moğultay, Hz. Peygamber'e (s.a.v) nisbet edilen, "Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar." hadisini farklı rivayetleri ele almak suretiyle savunur. İkinci bölümde ise ölen âşıkların hikâyelerine yer veren ve Kuran ayetleri okununca kendinden geçip vefat edenlerin hayatlarından kesitler sunan Moğultay, nakletmiş olduğu bilgileri genellikle bir raviye isnad etmektedir.¹⁶

Moğultay, ehl-i aşktan bahsetmeye geçmeden önce, eserin girişinde aşka dair uzunca malumat vermiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) rakîk bir kalbe

⁹ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, s. 133 (Zahid Kevserî'nin 1 numaralı ta'liki)

¹⁰ Kehhâle, *Mu'cem*, XII, 313

¹¹ İbn Hacer, *Lisanu'l-mizan*, VII, 15; İbn Tagriberdî, en-Nücûm, IX, 11; Zirikli, el-A'lâm, VII, 275;

¹² İbnü'l-İrâkî Ebû Zür'a, *Zeyl ale'l-iber*, I, 71-73

¹³ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 268; Serkis, *Mu'cem*, 1768, 1769

¹⁴ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, 141; İbn Kesir, *el-Bidaye*, VII, 296; Makrizî, *Kitâbü's-sülûk*, VII, 71; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 216;

¹⁵ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 15; el-İktifâ, I, 281

¹⁶ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 25

sahip olarak yaratıldığı, rahmet peygamberi olduğu, ashabının küffara karşı şiddetli ama kendi aralarında çok merhametli olduklarına dair Kuran'dan seçilen ayetler ve rivayetler ile başlayan giriş kısmı; tasavvufî, felsefî ve psikolojik tahliller içeren alıntılar ve şiirlerle devam etmektedir. Aşkın tarifinden, aşka giriftar olanın bedenî ve ruhî özelliklerinden bahsedilir. Eser; aşkların, sevenlerin kıssalarını ihtiva eden, sevgi ve aşkı konu edinen, gerçek sevenlerin elemelerini ve aşklarının nedenlerini inceleyen bir çalışmadır. Ancak buradaki aşk; Moğultay'ın mukaddimede ifade ettiği gibi "sevenin sevdiğine muhabbetini alenen açmayıp gizlediği ve bu sebeple de şehid olarak Rabbine kavuştuğu" türden bir sevgidir.

"*el-Vâdîhu'l-Mübin*" edebiyata dair bir çalışma gibi anlaşılrsa da yer yer bir muhaddis olarak Moğultay b. Kılıç'ın hadis birikimini ortaya koyduğu bir nitelik taşır. Moğultay'ın, İbn Mâce şerhi "*el-İ'lâm*" ve "*İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*" gibi hacimli çalışmaları içinde bir nebze olsun kalpleri dinlendirmek için yazdığını öğrendiğimiz "*el-Vâdîhu'l-Mübin*"i, hayal mahsulü olan bir sevginin ürünü değildir. Nakletmiş olduğu bilgiler içinde hadis ilmi açısından değerlendirilmesi gereken rivayetler de bulunmaktadır.

Moğultay, kimi zaman cahiliye devrinde Medine'de yaşanan bir olayı hikaye eder; hâdisede bir baba veba nedeniyle ölen oğluna ağlamaktan çocuğunun kabri başında bir gün vefat edivermiştir.¹⁷ Kimi zaman da Lokman Hakîm'den¹⁸, Allah korkusundan dolayı birbirine vâsıl olamayan âbid kız ile erkeğin şehadetinden bahseden rivayetlere¹⁹, sahabeye, tabiuna isnad edilen bazı haberlere yer verir.

Kitapta aşk ehli olarak takdim edilen ve kendisinden haber nakledilen kaynak bazen Malik b. Dinar (131/748)²⁰, bazen de Ömer b. Abdülaziz'in (101/719) kızı Ümmü'l-Benîn²¹, hatta Harâitî'den (327/939) naklettiği ölüncüye kadar ağlaması dinmeyen cezbe ehli bir hanımın manzum sözleri olabilir.²² Bu örnekler arasında hocası Fethuddin Debûsî'den (729/1328) aktardığı ve mescitte hadis kıraati sırasında bir kişinin "*Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler.*"²³

¹⁷ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 445

¹⁸ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 188

¹⁹ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 208

²⁰ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 28

²¹ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 32

²² Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 122

²³ Hûd, 11/108

mealindeki ayet okunduğunda âh u figân içinde (manevi istiğrak hâlinde) yaşadığı vefat haberi yer alır.²⁴ Yine bu örnekler kimi zaman İbn Ebü'd-Dünya'ya (281/894) dayandırılan bir hâdise²⁵, kimi zaman da Yemâme harbinde şehit düşen bir gencin menkıbesi²⁶ veya İbnü'l-Merzübânî'den (384/994) aktardığı Allah aşkından ağladığı için ölen bir gencin haberi²⁷ olarak karşımıza çıkabilmektedir.

"*el-Vâdihu'l-mübin*"ın batılı İslam dini araştırmacıları tarafından dikkatle takip edildiğini görmekteyiz. İleride ayrıca hakkında bilgi verileceği İbn Hazm'ın "*Tavku'l-hamâme*"sinde olduğu gibi, Moğultay'ın bu çalışması üzerine ilk tercüme faaliyeti de bir müsteşrik tarafından yapılmıştır. Alman oryantalist Otto Spies bu kitabı 1936 yılında Stuttgart'ta yayınlamış ayrıca bir makalesinde bu eseri tanıtip onun bir kısmını Almanca'ya çevirmiştir.²⁸ Bir başka oryantalist Robert Irwin ise, Memlûklere ait literatürü konu edindiği bir makalesinde Moğultay'ı takdim ederken özellikle onun "*el-Vâdihu'l-mübin*" kitabını öne çıkarır. Moğultay'ı "ensab ve biyografi alanında Memlûk devrinin önemli bir şahsiyeti ve Hanefi mezhebine mensub bir muhaddis"²⁹ diye takdim eder.

B- Baskıları

Günümüze ulaşan "*el-Vâdihu'l-mübin*",1997 yılında Beyrut'ta Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'deki bir nüshası esas alınarak neşredilmiştir.Bu makalede değerlendirmeye esas aldığımız kitabın tahkiki ise Seyyid Kesrevî Hasen tarafından yapılmış, 1426/2005 yılında Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Bu baskıda esas alınan nüshanın müstensihî Muhammed b. Ali b. Sûdûn İbrahimî Hanefî olup istinsah tarihi 873/1473'tür.

C- Eseri etkileyen çalışmalar

Moğultay'ın "*el-Vâdihu'l-mübin*"i sebebiyle tenkide maruz kaldığı belirtilen gerekçeler nelerdir? Rivayetler hakkında kaynaklarda geçen bilgilerin değeri nedir? Aşağıda bu soruların cevabı, kitaba örnek çalışmaların olup olmadığı ve yazıldığı dönem analiz edilerek verilecektir.

²⁴ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 132

²⁵ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 134

²⁶ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 166

²⁷ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 414

²⁸ J.S.Meisami, Paul Starkey, *Encyclopedia of arabic literature*, II, 538

²⁹ Irwin Robert, "*Mamluk literature*", s. 14, Mamluk Studies Rewiev, VII, 2003, Middle East Documentation Center (MEDOC), The University of Chicago; J.S.Meisami, Paul Starkey, *Encyclopedia of arabic literature*, II, 538

Moğultay'ın gerek kendi eserlerinde³⁰ ve gerekse ondan bahseden biyografi çalışmalarında³¹, “*el-Vâdîhu'l-mübin*” çalışmasından bahsedilmektedir. Ancak bu kitap alanında ilk çalışma değildir.

Moğultay'ın adını zikrettiği “*Emâli*”³²; Arap dili âlimi, edip ve şair İbn Düreyd el-Ezdî el-Basrî'ye (321/933) aittir. İbn Düreyd, döneminde alanının en büyük âlimi kabul edilmekte ve kendisine “âlimlerin en şairi, şairlerin en âlimi” ünvanı verilmektedir. Muhaddislerden ed-Dârekutnî (385/995) İbn Düreyd'i sert bir şekilde tenkit ederken; Suyûtî (911/1505), onu eleştirilenin aslında doğru olmadığı kanaatindedir. “*Emâli*”, haber ve hikayelerin yer aldığı beyitler halinde bir çalışmadır. Bunlar 170 meşhur râviden nakledilmiş şiir parçalarından meydana gelir.³³

Moğultay'ın zikretmiş olduğu bir başka eser “*Kitâbu'l-masûn fi sırrî'l-hevâl meknûn*”dur.³⁴ Çalışma Ebû İshak İbrâhîm b. Alî el-Husrî'ye (413/1022) aittir. Ana teması aşktır. Sanat değeri taşıyan manzum ve mensur parçalardan seçmeler ihtiva etmektedir. el-Husrî, Arap edebiyatının temel eserlerini kaleme almakla tanınır. Eserinin, Kurtubalı İbn Hazm'ın (456/1064) “*Tavku'l-hamâme*”sine etkisi olduğu kabul edilir.³⁵

Moğultay'ın adını verdiği bir başka çalışma “*Tavku'l-hamâme*”dir.³⁶ Bu kitap İbn Hazm'ın aşk ve âşıklar konusunda nazım ve nesir karışımı bir eseridir. İbn Hazm, “*Tavku'l-hamâme*”de (Güvercin Gerdanlığı) bizzat yaşadığı ve gördüğü aşka dair, seven ve sevilenlere ait pek çok konuyu hikaye üslubunda ele alır. Eserin hemen hemen her sayfasında fertlerin psikolojik tahlillerini yapmakta ve okuyucuyu kendine özgü üslubuyla eğlendirmektedir. Eseri tercüme etmeye ilk ilgi duyan Hollandalı müsteşrik Reinhart Pieter Anne Dozy (1301/1883) olmuştur.³⁷

³⁰ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzibi'l-kemal*, VI, 165; el-İ'lâm, I, 447

³¹ İbn Tağriberdî, *Menhelü's-sâfi*, XI, 205; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 275; J.S.Meisami, Paul Starkey, *Encyclopedia of arabic literature*, II, 538

³² Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 168

³³ Karaarslan, Nasuhi Ünal, “*İbn Düreyd*”, DİA, XIX, s. 419

³⁴ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 78

³⁵ Durmuş, İsmail, “*Husrî Ebû İshak*”, DİA, XVIII, s. 416-417

³⁶ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 128, 375

³⁷ Geniş bilgi için bkz: İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, s. 57-62 (ter. Mahmut Kanık, Güvercin Gerdanlığı)

D- Kitabın yazıldığı dönem

Moğultay, yukarıda isimlerini verdiğimiz çalışmalara atıflarda bulunduğu göre onları görmüş veya incelemiş olabilir. Eseri telif ettiği yıllara ve muhalifi el-Alâî'nin 734/1334 yılında oğlu ile beraber Kahire'ye gelmiş olduğu zaman dilimine dikkat ettiğimizde, Moğultay'ın hayatında şöyle bir tablo ile karşılaşırız:

Moğultay, Kahire'de şehrin en meşhur medresesi "Zahiriyye"de müderrislik yapmaktadır. Mısır'da devrin en önemli hadis hafızı hocası İbn Seyyidünnâs'ın vefatı ile boşalan Zahiriyye müderrisliği görevine 734/1333 yılında getirilmiştir.³⁸ el-Merzübânî'nin meşhur "Mu'cemü'ş-şuarâ" eserini 738/1337 yılında bu görevde iken istinsah etmiş ve ona bir de hâmiş yazmıştır.³⁹ Bu bilgilerden Moğultay'ın, bir yandan eğitim öğretim faaliyetlerine devam ederken, diğer yandan da kitap telif ve istinsahı ile uğraştığını anlayabiliriz.

Kahire ise İbn Haldun'un, "Yüce Allah, buraya çok güçlü Türk kabileleri göndermek suretiyle, Mısır'ı kafirlere karşı bir kale yapmıştır."⁴⁰ dediği altın devrini yaşamaktadır. Memlûkler'in iktidara gelmesiyle (650/1252) kentin sınırları genişlemiş, onların Moğol zaferi ile başlayan yükselişleri, bu şehri devrin en önemli dini eğitim ve öğretim merkezi haline getirmiştir. Halifenin Bağdat'tan Kahire'ye gelip yerleşmesi üzerine de Doğu İslâm âleminin dinî bir merkezi olmuştur.⁴¹

İşte böylesi bir zaman diliminde Moğultay; tıpkı İbn Hazm (456/1063) gibi okuyucusunu dinlendirmek maksadıyla "el-Vâdîhu'l-mübin"i yazar. ⁴² Sevdiği uğruna aşk illetine düşen, Allah korkusundan şehit olarak vefat edenleri konu edindiği bu kitabında⁴³ ana temayı şu hadise dayandırır: "Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar."

³⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l-mizan*, VII, 18; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 337; İbn Fehd, *Lahzu'l-elhaz*, s. 138, 140; Şihâbü'd-din İbn Receb el-Hanbelî, el-Müntekâ, s. 142; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 538; İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, 269

³⁹ el-Merzübânî, *Mu'cemü'ş-şuarâ*, thk: Fritz Krenkow Kahire, 1354/1934, s. 516

⁴⁰ İbn Haldun, *el-Iber*, I, 441

⁴¹ Seyyid, Eymen Fuad, "Kahire", *DİA*, XXIV, s. 174

⁴² Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 25

⁴³ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdîh*, s. 15; ayrıca bkz. *el-İktifâ*, I, 281

III- Kitabın Ana Temasını Oluşturan Rivayetin Tahlili

Moğultay'ın kitabının ana omurgasını kurduğu “*Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar.*” hadisi ve tahrir eden müellifleri aşağıda isnad ve metin tenkidi ile ele alacağız. Moğultay dışında bu rivayeti kitaplarına alan muhaddislerin görüşleri neler olabilir? Moğultay hangi gerekçelerle hadisi savunmakta ve yorumlamaktadır? Sorularına cevap arayacağız. Önce hadisi kitaplarında zikreden muhaddisleri vefat tarihlerini dikkate alarak incelemek isteriz.

A- Rivayetin İsnadına Dair Söylenenler

1) Hadisi Tahrir Eden Muhaddislerin Görüşleri

Zikredileceği gibi bazı muhaddislerin konu ile ilgili görüşlerini dayandırdığı en önemli muhaddis İbn Adî (365/975)'dir. O, hadisin yegane ravisi Süveyd b. Said'in, Enbâr yakınlarında bir köyde ikamet ettiğini ve Süveyd b. Said Ebû Muhammed Hadesenî el-Enbârî olarak tanındığını kaydeder. İbn Adî; Buharî'den (256/869) yapmış olduğu bir nakilde, onun 240/854 yılında vefat ettiğini ve gözleri görmez olduğunda telkine maruz kaldığını, Nesâî'nin Süveyd b. Said'i zayıf gördüğünü, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in babasının kendisine Dımâm b. İsmail b. Malik Murâdî Ebû İsmail el-Mısri tariki ile gelen rivayetlerini yazmasını söylediğini ifade eder. İmam Malik'in “*el-Muwatta*”ından pek çok nakilleri olduğunu söyler. Ancak aşağıda geleceği üzere bizim burada söz konusu ettiğimiz ve Süveyd b. Said tariki ile gelen hadise dair bir bilgi vermez.⁴⁴

Hatib el-Bağdadî; “*Kitabüz-zühre*” adlı eserin müellifi Ebûbekir Muhammed b. Davud b. Ali b. Halef el-İsbehânî'nin (297/909) biyografisini verirken, ravi Ebû Abdullah İbrahim b. Muhammed b. Arafé'nin, vefatının son demlerinde İbnü'l-Merzûbânî'nin (384/994) yanına girdiğini ve mezkur hadisi kendisinden naklettiğini kaydetmektedir.⁴⁵ Hatib el-Bağdâdî (463/1070), yukarıdaki hadisin tarikini senetlerle zikreder;⁴⁶ İbn Abbas tariki ile gelen rivayeti ise mahfuz bulmaktadır.⁴⁷

⁴⁴ İbn Adî, el-Kâmil, III, 1263-1265

⁴⁵ Hatib el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, V, 256-262 (2750)

⁴⁶ Hatib el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, Abdullah İbn Abbas (r.a) tariki ile V, 156; VI, 50-51; XI, 297; XIII; 184

⁴⁷ Hatib el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, Hz. Aişe) tariki ile XII, 479

İbnü'l-Cevzî (507/1113), "*Zemmü'l-hevâ*" adlı eserinde Süveyd b. Said tarihi ile gelen hadisin farklı isnadlarını vermekte ancak rivayetlerin mevzu olduğuna veya zayıf olduğuna dair bir bilgi vermemektedir.⁴⁸ Aynı müellif "*el-İlelü'l-mütenâhiye*"sinde hadisin üç farklı tarikini verir ama hadisin sahih olmadığını söyler. Süveyd'den hadis nakleden Muhammed b. Zekeriya'nın hadis va'z ettiğini söyler, İbn Hibban'ın görüşünü nakleder. Yahya b. Main'e isnad ettiği bir bilgide ed-Darekutnî'ye ait olan "Süveyd ahir ömründe hadisleri karıştırmıştır" görüşüne yer verir.⁴⁹

İbnü'l-Kayserânî (507/1113) Süveyd b. Said'i Yahya b. Mâin'in sika görmediğini ve onun hakkında olumsuz konuştuğunu ve bu hadisini münker (zayıf bir ravinin rivayetine, daha zayıf bir ravi tarafından muhalif olarak nakledilen hadis) kabul ettiğini söyler; bir başka yorum yapmaz.⁵⁰

Zehebî (748/1347); İbnü'l-Cevzî'nin "*el-İlelü'l-Mütenâhiye*"sine yazmış olduğu "*Telhîs*"inde ravinin huccet olmadığını ve isim vermeksizin muhaddislerin onu zayıf gördüklerini kaydeder. Süveyd b. Said tarihi ile gelen rivayette de yine muhaddislerin onu zayıf gördüklerini söyler.⁵¹

Tâcüddin es-Sübki (774/1372) hadis hakkında bir yorum yapmaz. Ancak el-Hakim en-Nisâbü'rî'nin "Bu hadise şaşıyorum; zira onu sika bir ravi Süveyd b. Said'den, iki sika ravi (Muhammed b. Davud b. Ali ez-Zâhirî ile oğlu) nakletmiştir." sözünü nakletmeden de geçemez.⁵²

İbn Kesir (774/1372), hadisin İbn Adî'nin "*el-Kamil*"inde mevkuf ve merfu hadis olarak tahrir edildiğini söyledikten sonra şu yorumu yapar: Bir kimse kendi iradesi olmadan aşka müptelâ olur ve ona sabrederse yani aşkını ifşa etmez ve bu sebeple de ölürse şehit olur. Büyük ecre ulaşır. O zaman bu tür ölüm de şehitliğin bir bölümü olur, iffet şartıyla bu tür aşk mubah sayılır.⁵³

İbn Hacer (852/1448)⁵⁴, bahis mevzuu edilen hususta en meşhur rivayetin Süveyd b. Said'den İbn Abbas tarihi ile geldiğini söyler. İbn Adî'nin onu "*el-Kâmil*"inde münker gördüğünü söyler. Müslim'in (261/874), Süveyd b. Said'den

⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zemmü'l-hevâ*, s. 256, 257, 258

⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, II, 771-772 (Hadis no: 1286, 1287, 1289)

⁵⁰ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz*, s. 340 (861)

⁵¹ Zehebî, *Telhîsü kitabî'l-ilel*, s. 276 (822)

⁵² Tacüddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, II, 288

⁵³ İbn Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 71, 759 (Dâru Hicr, 1419/1998, 1. Baskı, thk: Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî)

⁵⁴ İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 149, 150

rivayette bulunmasında Müslim'in mazur görülmesi gerektiği kanaatindedir. Ayrıca Ebû Hâtim er-Râzî'nin, rivayetinde onu sika gördüğünü söyler. ed-Dârekutnî'ye göre de o, yaşı ilerlediği sıralarda münker rivayetleri olan bir muhaddistir.

Suyûtî (911/1505),hadis hakkında farklı bir bilgi vermez; seleftinin eserlerinde yer alan ve Yahya b. Maîn'e atfedilen "Bir atım, bir de mızrağım olsaydı Süveyd'e karşı sefere çıkardım" sözünü zikretmekle iktifa eder.⁵⁵

Süveyd b. Said tariki ile gelen bu hadisi pek çok musannifin zikrettiğini dile getiren İbn Arrâk (963/1556), adı geçen ravinin Müslim'in ricalinden oluşuna dikkat çeker. İbnü'l-Cevzî'nin hadisi mevzu kabul ettiğini söyler. ed-Darekutnî'nin hadisi tahrir ettiğini ve rivayetin mevzu olduğuna dair ittifak bulunmadığını dile getirir.⁵⁶

Ali el-Müttekî (975/1567), hadisi Hz. Aişe ile Hz. İbn Abbas (r.a) tariki ile gelen ve Hatib el-Bağdâdî'nin "*Tarih*"inde zikretmiş olduğu şekliyle rivayet etmekle iktifa eder.⁵⁷

Ali el-Kâri (1014/1605), el-Hakim'e isnad ettiği bilgide; Yahya b. Main'den aktarılan sözleri zikrederek es-Sehâvî'nin, Süveyd b. Said'in bu rivayetiyle teferrüd etmediğini söylediğini nakleder. Zübeyr b. Bekkâr'ın, hadisin sahih bir isnadla nakledildiğini ve İbn Hazm'ın hadisle ihticac ettiğini belirttiğini söyler. el-Hakim'in "*Tarihu Nisabur*"unda, Hatib el-Bağdâdî'nin "*Tarihu Bağdad*"ında, İbn Asâkir'in "*Tarihu Dimaşk*"inde ve Deylemî'nin (senedini vermeksizin) "*el-Müsned*"inde hadisi tahrir ettiklerini söyler.⁵⁸ Ali el-Kâri (1031/1621), eserinin bir başka yerinde es-Sehâvî'nin (902/1496) hadisin mevzu olduğunu zikretmesine karşı çıkar ve rivayetin mevzu olmadığını açıklar.⁵⁹

Abdurraûf el-Münâvî (1031/1622),Hatib el-Bağdadî'nin eseri "*Tarihu Bağdad*"ta hadisin tahrir edildiğini tespit etmekle yetinmiştir.⁶⁰

Aclûnî (1162/1749),hadisin merfu olarak rivayet edildiğini, İbnü'l-Merzûbânî'nin hadisi mevkuf olarak aldığını, Yahya b. Maîn'in, Süveyd b. Saîd

⁵⁵ Suyûtî, *Tahzîru'l-havâs*, s. 169

⁵⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerîa'*, s. 364

⁵⁷ Ali el-Müttekî, *Kenzu'l-ummâl*, IV, 416 (11179), 420 (11203)

⁵⁸ Ali el-Kâri, *el-Esrâru'l-merfûa'*, 352, 353 (Hadis no: 509)

⁵⁹ Ali el-Kâri, *el-Esrâru'l-merfûa'*, s. 496

⁶⁰ el-Münâvî, *Kenzü'd-dekâik*, II, 196 (7605), 198 (7629)

hakkında rivayetlerini münker gördüğünü, Zübeyr b. Bekkâr'ın hadisin isnadını sahih gördüğünü, İbn Hazm'ın hadisle ihtihvâc ettiğini, hadisin İbn Abbas'a isnad edilen bir tariki olduğunu, İbn Asâkir ve Deylemî'nin hadisi tahrir ettiğini söylemekte ve hadis hakkında mevzu veya zayıf olduğuna dair herhangi bir yorum yapmamaktadır.⁶¹

Hadis hakkında en geniş yorum yapanın ise ez-Zebîdî (1205/1790) olduğunu söyleyebiliriz. Zinaya düşmemenin faziletine dair açtığı babta bu hadis ile istidlal eden ez-Zebîdî, özellikle şehvetini Allah için terk etmenin sıddîk mertebesinde bulunan kulların bir özelliği olduğunu kaydeder ve hadisi şöyle yorumlar: Evlilik akdini düşünerek ve iffetli davranarak bir kimse aşka düşer olsa, bunu hiç kimseye ifşa etmeden ölse, nefesine muhalefet ederek Allah yolunda cihad eden kimse gibi olur. Irâkî, bu hadisi el-Hakim'in "*Tarihu Nisabur*"unda naklettiğini ve Yahya b. Maîn'in (daha önce de geçen) ifadesini zikrettiğini söyleyerek şu bilgileri verir: "Bu konuda çok şeyler söylenmiştir. el-Hakim ve Hatib el-Bağdadî'nin "*Tarih*"lerinde zikretmiş olduğu rivayet, Zahiriye mezhebinin imamlarından Muhammed b. Davud b. Ali İsbekânî ile babasından merfu olarak nakledilmektedir."

ez-Zebîdî; hadisi sahih görmeyen İbnü'l-Cevzî'nin onu "*el-Mevzûât*"ına aldığı ve bu konuda İbn Teymiyye'nin de ona tâbi olduğunu söyler. Ona göre Sehâvî, Zerkeşî'nin görüşüne tâbi olarak Süveyd b. Said'in rivayetinde teferrüd etmediğini söylemektedir. Deylemî "*el-Müsned*"inde hadisi Zübeyr b. Bekkâr tariki ile nakletmekte, rivayetini Abdullah b. Abdülmelik b. Mâcişûn'a dayandırmaktadır. Süveyd b. Said'in hâli, ez-Zebîdî'ye göre maruftur; ancak ondan hadisi nakleden Ahmed b. Mesruk zayıftır. Ona göre Irâkî, el-Harâitî'nin (327/939) senedinde Süveyd b. Amr olmadan bu hadisi rivayet ettiğini ifade eder, senedi hakkında yorum yapmaz.⁶²

Şevkânî (1250/1834), ravi Süveyd b. Said'in rivayetinin münker bulunduğuna dikkat çeker. Hadis hakkında "fihi nazar/araştırılması gerekir." denilerek tevakkuf edildiğini açıklar. Mevzu veya zayıf olduğuna dair bir bilgi vermez, yorum yapmaz.⁶³

2-) Hadis Ricali Hakkında Moğultay'ın Değerlendirmeleri

Moğultay b. Kılıç kitabında; Ebû Muhammed Süveyd b. Said Hadesânî, Ali b. Müshir, Ebû Yahyâ Kattât, Mücahid, İbn Abbas tariki ile gelen "*Kim aşık*

⁶¹ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 363, 364

⁶² ez-Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, VII, 439-440

⁶³ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 255 (114)

olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar.” hadisinin isnadını sahih kabul ettiğini söyler.⁶⁴ Hatta bu konuda Şâfiî fukahasından olan Ebû'l-Kasım İmam er-Râfiî (623/1225) gibi alimlerin bu hadisle istidlal ederek, aşkından dolayı vefat edeni şehit olarak kabul ettiğini zikreder.⁶⁵

Moğultay b. Kılıç; Süveyd b. Saîd'in sika olduğunu savunmaktadır. Bir başka eserinde Süveyd b. Said tarihi ile nakledilen abdeste dair ilgili rivayette “*Kulaklar başa dahildir.*”⁶⁶ hadisinde İbn Mâce'yi de sika raviden nakilde bulunduğunu söyleyerek savunur. Moğultay'a göre İbn Mâce, Süveyd b. Said'den gelen rivayeti ihtilatından önce almıştır.⁶⁷ Moğultay; Süveyd b. Said'in İbn Hibbân, Beyhakî, ed-Dârekutnî tarafından sika kabul edildiğini, söz konusu bu hadisin rivayet edildiği tarihi zikrederek verir.⁶⁸

Kendi devrine kadar yukarıda isimlerini verdiğimiz pek çok alimin görüşlerini dayandırdığı ilk dönem muhaddislerinden İbn Adî (365/975), ed-Dârekutnî (385/995), el-Hâkim en-Nisabûrî (405/1014) ve Hatib el-Bağdadî (463/1070)'nin yanı sıra Moğultay'ın farklı kişilerin görüşlerine de yer verdiğini görüyoruz.

Moğultay'ın ifadelerine göre; Süveyd hakkında Ebû Ahmed el-Hâkim (378/988), onun ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybettiğini ancak âma olmadan önceki rivayetlerinin hasen seviyesinde olduğunu ifade etmektedir. Ebû Talib'in bir rivayetinde Süveyd değil, ondan nakleden kişiler zayıf kabul edilmiştir. *Kitâbu'l-Meymûnî*'de ise onun hakkında hayırdan başka söylenecek bir ifade yoktur.⁶⁹

Moğultay'a göre; Ebû Davud'a isnad edilen bir görüşte “Süveyd'in saduk/rivayetinde son derece doğru” olmasını umuyorum veya “Lâ be'se bihi/zararsız” demiştir. Yahya b. Main'e bir defasında Süveyd hakkındaki görüşü sorulunca “Telkine maruz kalmadan önceki hadislerini yaz, diğerini yazma!” ifadesini kullanmış ve Yakub b. Şeybe onun saduk ama muzdaribu'l-hadis (aynı hadisi değişik şekillerde birbirine yakın rivayet edilen ve aralarında tercih etme imkanı bulunmayan) olduğunu söylemiştir.⁷⁰

⁶⁴ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 17

⁶⁵ Moğultay b. Kılıç, *el-Vâdih*, s. 18

⁶⁶ Ebû Davud, *Taharet*, 51; Tirmizi, *Taharet*, 39; İbn Mâce, *Taharet*, 53

⁶⁷ Moğultay b. Kılıç, *el-İ'lâm*, I, 446

⁶⁸ Bkz. Moğultay b. Kılıç, *el-İ'lâm*, I, 446-447

⁶⁹ Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 277; *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 164

⁷⁰ Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 278; *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 165

Ali b. el-Medîni Süveyd'i "Leyse bi şey'in/bir şeye değmez" cerh lafzıyla takdim eder. Said b. Amr el-Berzeî'ye (292/904) göre, Ebû Zür'a ed-Dimaşkı (281/894)onun kitaptan yaptığı nakillerini sahih sayar, hıfzından yaptıklarını ise sahih görmezdi.⁷¹

Moğultay b. Kılıç'ın Hamza es-Sehmî'den naklettiği rivayete göre ed-Dârekutnî, Süveyd'i zayıf gösterirken Yahya b. Maîn'in görüşüne itibar etmektedir. Mesleme b. Kasım (353/964) *Kitabü's-sıla*'sında onu sika/güvenilir olarak tavsif etmektedir.⁷²

Hibetullah el-Lâlekâî(418/1027), Ebû Hâtîm'den gelen bir rivayete göre, onu Müslim'in şeyhleri arasında saymaktadır. Ancak Moğultay, bu ifadeyi görmediğini söyler. Ona göre Ebû'l-Hasen el-İclî(261/874), Süveyd'in sika olduğunu veel-Beyhakî, onun ahir ömründe hıfzının değiştiğini, hatasının arttığını söylediğini ifade etmektedir.⁷³

Moğultay'a göre, *Kitabü'z-zühre* müellifi Ebûbekir Muhammed b. Davud b. Ali b. Halef el-İsbehânî (297/909) eserinde, Müslim'in (261/874) Süveyd b. Said'den (240/854) 60 hadis rivayet ettiğini nakletmektedir.⁷⁴ Ebû Ya'lâ Halil b. Abdullah el-Halîlî (446/1054)*el-İrşad*'ında Süveyd b. Said'in sika/güvenilir olduğunu; Ebû Yahya ed-Dabbî es-Sâcî'nin (307/919) onu zayıf kabul ettiğini söyler. Moğultay'a göre İbnü'l-Cevzî, Süveyd b. Said'leri birbirine karıştırmaktadır. Süveyd b. Said adında iki farklı kişi vardır. Biri Süveyd b. Said ed-Dekkâk diğeri Süveyd b. Said el-Mekkî'dir. İbn Asâkir de Süveyd b. Said el-Mekkî'den nakilde bulunmuştur.⁷⁵

B- Rivayetin Metin Tenkidi Yönüyle Değerlendirilmesi

Moğultay b. Kılıç'ın, raviyi bütün yönleriyle tahlil etmeye gayret ettiğini ve bazı farklı muhaddislerin görüşlerine başvurduğunu görmekteyiz. Moğultay bir rivayetin isnadını sahih kabul ederken, cerh ve tadil konusunda otorite olan pek çok alimin görüşünü değerlendirmeye almakta ve ona göre bir hüküm ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki bilgileri dikkate aldığımızda Moğultay'dan sonraki bazı muhaddislerin, seleflerindeki bilgiyi nakledip kitaplarında genellikle tekrara düştüklerini ifade edebiliriz. Moğultay, daha erken dönemlerde, hadisin ricalini

⁷¹ Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 279; *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 166

⁷² Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 280

⁷³ Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 281; *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 165

⁷⁴ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 166

⁷⁵ Moğultay b. Kılıç, *el-İktifâ*, I, 282; *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, VI, 164-166

tahlil etmekte ve görüşlerini günümüzde pek çoğunu göremediğimiz eserlere dayandırmaktadır.

Gerçi isnadın detaylı olarak incelenmesi, Moğultay döneminin en karakteristik bir özelliğidir. Ancak burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: Moğultay'ın Yahya b. Maîn, İbn Adî, ed-Dârekutnî vb. alimlere referans gösterdiği kişiler, cerh-ta'dil hakkında değerlendirmelerine sıkça müracaat edilen meşhur alimler değildir. Şayet olsalardı, Yahya b. Maîn, İbn Adî, ed-Dârekutnî gibi ravi tenkidinde otorite alimlerin (Moğultay'ın verdiği) bu bilgileri de aktarmaları beklenirdi. Çünkü onların bu tür bir bilgiyi gizlemeleri düşünülemez.

Ayrıca Moğultay'ın, görüşlerini isnad ederken –mesela Şafii ulemasından İmam er-Râfiî'nin (623/1225) yukarıdaki hadisle istidlal ederek, aşkından dolayı ölenin şehit olacağına hükmetmesi ve İbnü'l-Cevzî'nin (597/1200) "Süveyd"leri karıştırdığını iddia etmesi gibi durumlarda- kaynak zikretmemesi akla şu soruyu getirmektedir: Süveyd hakkında pek çok kişiden alıntı yaparken kaynak veren Moğultay, bu hususta neden kaynak tespiti yapmamaktadır?

Öte yandan Moğultay'ın *el-Vâdhu'l-mübin*'ine esas aldığı söz konusu rivayetin "aşk" kelimesi ile zikrediliyor olması üzerinde durmak gerekir. Bu kelimenin açıkça geçtiği bir ayet Kur'an-ı Kerim'de yoktur. Ayrıca "aşk" kelimesi ile zikredilen sahih bir rivayete *el-Mu'cemü'l-müfehres (concordance)* ile *Miftâhu künûzi's-sünne* gibi çalışmalarda rastlanmamaktadır. Bu fihrister Kütüb-i Sitte'ye ilaveten Dârimî'nin (255/868) *es-Sünen*'i, Mâlik'in (179/795) *el-Muvatta'*, Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *el-Müsned*'i, Tayâlîsî'nin (204/819) *el-Müsned*'i, İbn Hişam'ın (219/834) *es-Sire*'si, İbn Sa'd'ın (230/844) *et-Tabakât*'ı, Vâkidî'nin (207/822) *el-Megâzî*'si, Zeyd b. Ali'nin (122/739) *el-Müsned*'ini ihtiva eden kitaplardır.

Hiç şüphesiz, bu temel kaynaklar dışında da elbette sahih hadis bulunabilir. Ancak bu durumda rivayetin, senedi itibariyle sağlam olup olmaması önem kazanır. O zaman şu konunun incelenmesi gerekmektedir: Moğultay'ın da ifade ettiği gibi, söz konusu rivayetin yegane ravisi Süveyd b. Said ömrünün sonuna doğru ihtilata maruz kalmıştır. Ancak buradaki rivayetinde hem Moğultay, hem de diğer muhaddisler Süveyd b. Said'in bu hadisi ihtilatından önce mi sonra mı nakilde bulunduğu dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu durum metnin sıhatine manidir ve şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca yukarıda geçtiği gibi rivayet, senedi dikkate alınarak

değerlendirildiğinde alimlerin görüşleri içinde farklılıklar görülür. Hadisin sıhhatine dair kat'i bir bilgi birlikteliği yoktur.⁷⁶

Biz bu bilgileri dikkate aldığımızda, Moğultay'ın da tespit ettiği gibi öncelikle rivayetin mevzu olmadığını kabul ediyoruz. İsnadı sağlam gibi görünse de muasır Zehebî'nin (748/1347) işaret ettiği -ravinin zayıf olduğuna dair- görüşün ise daha sağlıklı bir değerlendirme olduğunu düşünüyoruz. Bu düşüncemizin oluşmasında; aşk kelimesi yerine Kur'anı Kerim'de ve sahih rivayetlerde "hub, muhabbet, meveddet" gibi kavramların geçmesi, hatta ilk dönem sufilerin bu kavramları kullanması ile daha sonra "aşk"a dair rivayetlerin tasavvuf ve İslam felsefesine giriş yapması da etki yapmaktadır. Bu sebeple Moğultay'ın, sadece senedi itibarıyla incelediği bu rivayetin en mâkul seviyede metin yönüyle zayıf kabul edilmesi gerektiği kanaatini paylaşıyoruz.

IV-Sonuç

Moğultay b. Kılıç'ın *el-Vâdıhu'l-mübin*'inde ana temayı oluşturan "Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar" rivayetini müstakil olarak ele alıp "zayıf bir rivayet" diyerek değerlendirmek elbette mümkündür ama yeterli değildir. Zira Moğultay'ı bu rivayetinde değerlendirirken daha sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için, onun *el-Vâdıhu'l-mübin*'indeki diğer rivayetlere yaklaşımına da bakmak gerekir.

Kitapta yer alan diğer rivayetleri incelediğimizde Moğultay'ın mevzu haberlere yer verdiğini tespit etmiş bulunuyoruz. Moğultay'ın diğer kitaplarında *el-Vâdıhu'l-mübin*'ine atıflarda bulunup söz konusu kitabı referans kabul ediyor olması da dikkat çekmektedir. Zira Moğultay'dan beklenen, mevzu kabul edilen rivayetleri *el-Vâdıhu'l-mübin*'ininden ayıklamasıdır. Bu durum rivayetlere yaklaşımında Moğultay'ın tesahülüne işaret eden bir husustur. Zira Moğultay, adı geçen cerh ve tadil alimlerini pek çok değerlendirmelerinde otorite olarak kabul ederken, bazı rivayetlerde dikkate almamaktadır.

Moğultay'ın hadis otoriteleri tarafından hadis ilmi ile alakalı konularda referans olarak alınmaması da dikkat çeker. Nitekim İbn Hacer

⁷⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 1263-1265; Hatib el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, V, 256-262 (2750); VI, 50-51; XI, 297; XII, 479; XIII, 184; İbnü'l-Cevzî, *Zemmü'l-hevâ*, s. 256, 257, 258; *el-İlelü'l-mütenâniye*, II, 771-772; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz*, s. 340 (861); Zehebî, *Telhîsü kitabî'l-ilel*, s. 276 (822); Tacüddin es-Sübkî, *et-Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, II, 288; İbn Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 71, 759; İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 149, 150; Suyûtî, *Tahzîru'l-havâs*, s. 169; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerîa'*, s. 364; Ali el-Mütttekî, *Kenzu'l-ummâl*, IV, 416 (11179), 420 (11203); Ali el-Kâri, *el-Esrâru'l-merfûa'*, 352, 353, 496; el-Münâvî, *Kenzü'd-dekâik*, II, 196 (7605), 198 (7629); Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 363, 364; ez-Zebidî, *İthâfü's-sâde*, VII, 439-440; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 255 (114)

(852/1448)Moğultay'ın hadis konusundaki tecrübesine itimat etmez. Ona göre Moğultay, *el-Vâdihu'l-mübin'*inde yer alan rivayetlerinden ötürü zafiyet ve sorumsuzluk taşımaktadır.⁷⁷ Bu eseri nedeniyle döneminde oldukça sıkıntı çekmiş ve akranları arasında alay konusu olmuştur.⁷⁸

Bu bakımdan Moğultay'ın rivayetlere yaklaşımında zaman zaman tesâhül içinde olabileceğini ve bizzat kitapları görmeden nakillerde bulunabileceğini dikkate almak gerekir. *el-Vâdihu'l-mübin'*in omurgasını oluşturan “*Kim aşık olur ve sabrederse Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar*”hadisi hakkındaki Moğultay'ın görüşlerine ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır, kanaatindeyiz.

Daha önce zikredildiği gibi, Moğultay'ın ilmi kişiliğine zafiyet getiren *el-Vâdihu'l-mübin'*i,ilk defa tenkit eden muasırı Ebû Saîd Keykeldî el-Alâî (761/1360) olmuştur. el-Alâî, kitabın muhtevasını tartışmaya açarak değerinin anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Esasen bu durum, Moğultay adına sevindirici bir gelişmedir. Zira el-Alâî, Moğultay adına bir yanlışı izâle etmektedir. Bilindiği üzere Moğultay, bu kitabından dolayı tutuklanmış ama sonradan salıverilmişti. es-Safedî'nin (764/1363)söylediğine göre Moğultay, bu süre içinde kendisine bir mektup yazmış, bu mektuba cevabında Safedî, hocası el-Alâî'nin haklı olduğunu Moğultay'a manzum bir ifadeyle bildirmiştir. Bu mektuplaşmadan öyle anlaşılıyor ki Moğultay, el-Alâî'nin hadis ilmindeki yerine saygı göstermektedir. Kaynaklar Moğultay'ın, el-Alâî aleyhinde herhangi bir olumsuz tavrı olduğundan bahsetmez.

İçerdiği hadisleri yönüyle, Moğultay'ın *el-Vâdihu'l-mübin'*itenkide tâbi tutulabilecek bir kitaptır. Ancak bu çalışması tartışmalı da olsa Moğultay b. Kılıç; hadis hafızı olarak kaynaklarda yer almakta ve daha çok ravilerin nesep, künye, lakap gibi ensaba dair tespitleri ile kabul gören bir muhaddis olarak yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1162/1748), “*Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*”, I-II, Mektebetü't-türâsi'l İslâmî, Haleb, trs. (Tashih ve ta'lik; Ahmed Kalâş)

Ahmed b. Hanbel (241/855), “*el-Müsned*”, Dâru'l-fikr, I-X, Beyrut, 1411/1991, (thk: Abdullah Muhammed Dervîş)

⁷⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 216; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, II, 313

⁷⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l-mizan*, VII, 16

Ali el-Kâri Nureddin Ali b. Muhammed (1014/1605), *"el-Esrârü'l-merfûa' fi'l ehbâri'l-mevzûa'"*, Müessesetü'r-risale, 1391/1971, Beyrut, (thk: Muhammed Sebbâğ)

Bağdatlı, İsmail Paşa b. Muhammed Emin (1339/1920), *"Hediyetü'l-ârifin esmâil müellifin ve âsârü'l musannifin min keşfi'z-zünûn"* (Keşfüz'-zünûn ile birlikte), Dâru'l-kütübü'l-ilmîye, I-VII, Beyrut, 1. Baskı, 1429/2008

Başaran, Selman, *"Alâî"*, DİA, II, 331-332, İstanbul, 1992

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin (458/1065), *"Şüabü'l-iman"*, I-IX, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1421/2000, 1. Baskı (thk: Muhammed Said Zağlûl)

Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/869), *"el-Câmiu's-Sahîh"*, Mektebetü'l-İslâmiyye, I-VIII, İstanbul, trs.; *Kitâbü't-Târihi'l-kebir*, Dâru'l-fikr, I-XII, Beyrut, 1407/1986

Durmuş, İsmail, *"Husrî Ebû İshak"*, DİA, XVIII, s. 416-417

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as (275/888), *"es-Sünen"*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, trs. (Ta'lik ve tahşiye; Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd)

Hatib el-Bağdadî, Ebûbekir Ahmed b. Ali (463/1070), *"Târihu Bağdad"*, I-XIV, Dâru'l-fikr, Beyrut, trs.

el-Hût, Ebû Abdullah Muhammed b. Derviş (1276/), *"Esne'l-metâlib fi ahâdise muhtelifeti'l-merâtib"*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412/1991 (thk: Mahmud Arnâvud)

Irwin Robert, *"Mamluk literature"*, Mamluks studies rewiev, s.1-29, VII, Middle East Documentation Center (MEDOC), The University of Chicago, 2003,

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah (365/975), *"el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl"*, Dâru'l-fikr, I-VII, Beyrut, 1404/1984, 1. Baskı

İbn Arrâk, Ebû'l Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî (963/973), *"Tenzîhü's-şerâti'l-merfû'a ani'l ahbâri's-şenâti'l mevzûa"*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîye, Beyrut, 1401/1981, 2. Baskı (Tahkik ve ta'lik: Abdülvehhâb Abdüllatîf, Abdullah Muhammed Sıddîk)

İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Takıyyüddîn Hâşimî el-Mekkî (871/1466), *"Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakati'l-huffaz"* (*Zeylü Tezkireti'l huffaz li'z-Zehêb içinde*), Dâru ihyâi't-türâs, 1347/1929 (Suyûtî'nin (911/1505) *"Zeylü Tabakâti'l-huffaz"* ı ile birlikte)

İbn Hacer, Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *"Lisanu'l-mîzan"*, Dâru ihyâi't-türâsı' arabî, I-X, Beyrut, 1416/1996 ; *"ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mietî's-sâmine"*, Dâru'l kütübü'l-ilmîye, I-IV, Beyrut, 1417/1997; *"Telhîsü'l-habîr fi tahrîc-i ehâdisi'r-Râfiyyi'l kebir"*, I-IV, Mektebetü'l-külliyâtî'l Ezher, Kâhire, 1399/1979 (thk: Şa'ban Muhammed İsmail)

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-Mağribî (808/1406), "*Kitâbu'l-iber ve'l dîvâni mübtedei ve'l-haber*", Müessesetü'l-a'lâmî li'l-matbûât, I-VII, Beyrut, 1391/1971

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî el-Kurtubî (456/1064), "*Tavku'l-hamâme*", (Ter. Mahmut Kanık, Güvercin Gerdanlığı), İnsan yayınları, İstanbul, 1995, 2. Baskı

İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ ed-Dimaşkî (774/1363), "*el-Bidâye ve'n-nihâye*", Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Beyrut, 1407/1987, 3. Baskı,

İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebû'l-Adl Kâsım (879/1475) "*Tâcü't-terâcim fi men sannefe mine'l-Hanefiyye*", Dâru'l-me'mun li't-türâs, Beyrut, 1412/1992, 1. Baskı (thk: İbrahim Salih)

İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvînî, "*es-Sünen*", I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabiyye, (thk: M. Fuad Abdülbâkî)

İbn Tağrıberdî, Cemaleddin Ebû'l-Mehâsin Yusuf (874/1470), "*en-Nücûmü'z-zâhire fi mulûki Mısr ve'l-Kâhire*", I-XVI, Daru'l-kütüb, Kahire, 1383/1973; "*Menhelü's-sâfi ve'l müstevfâ ba'del vâfi*", I-XIII, Dâru'l kütüb ve'l vesâiku'l kavmiyye, Kahire, 1426/2005

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Ali b. Muhammed (597/1200), "*Zemmü'l hevâ*", Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Beyrut, 1407/1987, 1. Baskı, (Tashih ve zabt: Ahmed Abdüsselam Atâ) ; "*el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l ehâdisi'l-vâhiye*", I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Beyrut, 1403/1983, 1. Baskı, (Takdim ve zabt: Halil Meys); "*Kitâbu'l-mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*", Advâu's-selef, I-IV, Riyad, 1418/1997, 1. Baskı

İbnü'l-İmâd, Şihâbüddin Felâh (1089/1679) "*eş-Şezârâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*", Dâru İbn Kesir, I-X, Dimaşk, (thk: Abdülkadir Arnaûd, Mahmud Arnaûd), 1412/1991

İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a, Veliyyüddin (826/1422) "*Zeylü alâ'l-iber fi haberi men aber*", Müessesetü'r-risâle, I-III, 1. Baskı, 1409/1989 (thk: Salih Mehdî Abbas),

İbnü'l-Kayserânî, Muhammed b. Tahir el-Makdîsî (507/1113), "*Tezkiretü'l-huffâz etrâfu ehâdisi'l-kütübî'l-mecrûhîn li'bni Hibbân*", Dâr'us-sâmîy, Riyad, 1415/1994, 1. Baskı (thk: Hamdî b. Abdülmecid b. İsmail es-Selefi)

İbnü'r-Râfi', Takıyyüddin Ebû'l-Meâlî es-Sellâmî (774/1372), "*el-Vefeyât*", Müessesetür'r-risale, Beyrut, 1402/1982 (thk: Salih Mehdi Abbas, Beşşâr Avvâd Ma'ruf)

Julie Scott Meisami, Paul Starkey, "*Encyclopedia of arabic literature*", I-II, Routledge, London and New York, 1998, First published.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, "*İbn Düreyd*", DİA, XIX, s. 416-419

Kehhâle, Ömer Rıza, “*Mu’cemü’l-müellifin terâcümi musannıfı’l-kütübi’l-arabiyye*”, I-XIV, Dâr-u İhyâi’t-türâsi’l-arabiyye, Beyrut, trs.

el-Makrizî, Takıyyüddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. Ali (845/1441), “*Kitâbü’s-sülûk li ma’rifeti düveli’l-mülûk*”, I-XII, Matbaatü dâri’l-kütüb, 1970 (thk: Said Abdülfettah Âşûr); “*Kitâbu’l-mukaffa’l-kebir*”, Dâru’l-garbi’l-İslâmî, I-VIII, Beyrut, 1411/1991, (thk: Muhammed Ya’lâvî)

Mâlik b. Enes (179/795), “*el-Muvatta’*”, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, I-II, Beyrut, 1406/1985 (Tahrir ve ta’lik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî)

el-Merzûbânî, Ebû Ubeydullâh Muhammed b. İmrân el-Bağdâdî (384/994), “*Mu’cemü’ş-şuarâ*”, Mektebetü’l-Kudüs, el-Âmidî’nin (371/981) “*el-Mü’telif ve’l-muhtelif*”i ile birlikte, Kahire, 1354/1934 , 1. Baskı (ta’lik ve tashih: Fritz Krenkow)

Moğultay b. Kılıç, Alâüddin (762/1361), “*el-İ’lâm bi sünnetihi aleyhi’s-selam şerhu sünen İbn-i Mâce el-İmâm*”, I-V, Mektebetü İbn Abbas, 1427/2007 1. Baskı (thk: Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebi’l-Ayneyn); “*İkmâlü tehzîbi’l-kemâl fi esmâi’r-ricâl*” Neşr. Fârûku’l-hadîse, Kahire, 1422/2001, I-XII, 1. Baskı, (thk: Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed, Ebû Muhammed Üsâme b. İbrahim); “*el-İktifâ fi tenkîhi kitâbi’d-duafâ*”, I-III, Dâru’l-ezher, 1430/2008 (thk: Mâzin b. Muhammed Sersâvî) ; “*el-Vâdihu’l-mübîn fi zikri men üstüşhide mine’l-muhabbîn*”, Dâru’l-kütübi’l-ilmiye, Beyrut, 1426/2005 (thk: Seyyid Kesrevî Hasen)

el-Münâvî, Abdurraûf, (1021/1612), “*Kenzü’d-dekâik min hadisi hayri’l-halâik*”, Dâru’l kütübi’l ilmiye, I-II, Beyrut, 1417/1996, 1. Baskı

Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/874), “*el-Câmiu’s-Sahih*”, I-V, Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, trs. (thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî)

el-Müttekî, Alâüddin Ali b. Hüsâmüddin el-Hindî (975/1568), “*Kenzu’l-ummâl fi süneni’l-ekvâl ve’l-ef’âl*”, Müessesetür’r-risâle, I-XVI, Beyrut, 1405/1985, 5. Baskı, (thk: Bekrî Hayyânî, Saffet Sekâ)

es-Safedî, Salâhüddin Halil b. Aybek (764/1363), “*A’yânü’l-asr ve a’vânü’n-nas*”, Dâru’l-fikr, I-VI, Beyrut, 1. Baskı, 1418/1998, (thk: Ali Ebû Zeyd, Mahmud Salim Muhammed)

Serkis, Yusuf Elyân, “*Mu’cemü’l-matbûâtî’l-arabiyye ve’l-muarrebe*”, Matbaatü Serkis, Mısır, 1346/1928

Seyyid Eymen Fuâd “*Kahire*”, DİA, XXIV, 173-175, İstanbul, 1992

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Muhammed (911/1506), “*Tabakâtü’l-huffaz*”, Dâru’l-kütübi’l-ilmiye, Beyrut, 1403/1983, 1. Baskı ; “*Tahzîru’l-havâs min ekâzîbi’l-kussâs*”, Mektebetü’l-İslâmiyye, 1404/1984, 2. Baskı, (thk: Muhammed b. Lutfi Sabbâğ); “*Zeylü tezkireti’l-huffaz li’z-Zehebî*”, Dâru İhyâi’t-türâs, 1347/1929

(İbn Fehd'in (760/1360) "*Lahzu'l-elhâz*"ı ile birlikte); "*el-Leâli'l-masnûa fî ahâdisi'l-mevzûa*", Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1417/1996, (thk: Ebû Abdurrahman Uveyda)

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1834), "*el-Fevâidü'l-mec'mûa' fi'l-ahâdisi'l-mevzûa'*", Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1380/1960, 1. Baskı (thk: Abdurrahman b. Yahya Muallimî, Abdulvehhâb Abdullatîf); *el-Bedru't-tâli' bi mehasin men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Dâru'l-kütübî'l-İslâmiyye, I-II Kahire, trs.

Şihâbü'd-din İbn Receb el-Hanbelî, (795/1392), "*el-Müntekâ min mu'cemi şüyûhi Şihabiddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Receb el-Hanbelî (774/1372)*", Garas li'n-neşr, Kuveyt, 1426/2006 (thk: Ebû Yahya Abdullah Kenderî)

et-Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (360/970), "*el-Mu'cemü'l-evsat*", I-XI, Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1415/1995 (thk: Mahmud Tahhân); "*Müsnedü's-Şâmiyyîn*", I-IV, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1417/1996 (thk: Hamdi Abdülmeccid Selefi)

Tâcüddin es-Sübki, Ali b. Abdülkâfi (771/1369), "*et-Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*", I-X, Matbaatü İsa b. Bâbî Halebî, 1383/1964, 1. Baskı , (thk: Abdülfettah Muahammed Hulv, Mahmud Muhammed Tanâhî)

Tirmizî, Muhammed b. İsa (279/892), "*es-Sünen*", I-X, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, trs.

YAZICI, Hüseyin, "*Merzübânî*", DİA, XXIX, s. 256-257

ez-Zebîdî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyinî (1205/1790) "*İthâfü's-sâdeti'l-müttekîn bi şerhi İhyâi ulûmi'd-din*", Dâru'l-fikr, trs. I-X,

ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif (893/1488) "*Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*", (ter.Ahmed Naim-Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I-XIII, Ankara, 1984

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (748/1374), "*Telhîsü kitabî'l-ileli'l-mütenâhiye li'bni'l-Cevzî*", Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1419/1998, 1. Baskı, (thk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed); "*Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*", I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, trs. (thk: Ali Muhammed Becâvî); "*Telhîsü kitabî'l-ileli'l-mütenâhiye li'bni'l-Cevzî*", Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1419/1998, 1. Baskı, (thk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed)

Ziriklî, Hayreddin (1396/1976) "*el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi minel-arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müsteşrikîn*", Dâru'l-ilmî li'l-melâyin, I-VII, Beyrut, 1992, 10. Baskı)